

УДК 351.745.7:343.431

Дубина Владислав Іванович –
в.о. начальника Департаменту
боротьби зі злочинами, пов'язаними
з торгівлею людьми, Національної
поліції

ЗАПОБІГАННЯ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ ОПЕРАТИВНИМИ ПІДРОЗДІЛАМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

*Розкрито особливості діяльності оперативних підрозділів
Національної поліції України у сфері запобігання торгівлі людьми.
Сформульовано пропозиції щодо вдосконалення цієї діяльності.*

Ключові слова: запобігання; торгівля людьми;
оперативні підрозділи.

Одним із найбільш небезпечних видів міжнародного злочинного бізнесу, що грубо порушує права особи, є торгівля людьми. Згідно з оцінками експертів Організації Об'єднаних Націй, цей вид злочину посідає третє місце за рівнем прибутковості після торгівлі наркотиками та зброєю.

Реалії сьогодення доводять, що ера протидії торгівлі людьми шляхом застосування давно відомих методів минає. Їх мають замінити нові методики розкриття злочинів із використанням інформаційних технологій, спеціалізованого програмного забезпечення із залученням вузькопрофільних фахівців-аналітиків.

Так, лише впродовж 2012–2015 рр. оперативні підрозділи Національної поліції виявили 505 фактів торгівлі людьми. Протягом 2015 р. було надано допомогу 92 потерпілим від торгівлі людьми, з яких 78 осіб жіночої статі, 14 – чоловічої, а також двоє неповнолітніх. Усього протягом 2005–2015 рр. у межах кримінальних проваджень потерпілими від торгівлі

людьми було визнано 2 935 осіб (жінок – 2 127, чоловіків – 808, серед яких 312 неповнолітніх).*

Ефективна протидія, зокрема запобігання, злочинам, пов'язаним із торгівлею людьми, потребує належної взаємодії підрозділів боротьби зі злочинами, пов'язаними з торгівлею людьми, Національної поліції (БЗПТЛ НП) України з іншими суб'єктами протидії таким злочинам і неможлива без вивчення та врахування правових, організаційних і тактичних чинників функціонування оперативних підрозділів. Комплексного підходу потребують і наукові дослідження, що здійснюються за означеним напрямом.

Важливі питання оперативно-розшукової діяльності та протидії злочинності в Україні, що слугували підґрунтям для дослідження проблем взаємодії оперативних підрозділів у сфері протидії торгівлі людьми, розглядали у своїх працях М. І. Андрієнко, Н. М. Ахтирська, А. Ф. Возний, В. І. Варивода, В. І. Василичук, Т. І. Возна, А. І. Волкова, О. М. Джу́жа, Т. А. Денисова, В. Ф. Дерюжинський, В. О. Іващенко, К. Б. Левченко, К. І. Левченко, В. В. Максимов, Ю. С. Нагачевська, Д. Й. Никифорчук, Н. В. Пляхотнюк, В. В. Поливода, В. В. Пясковський, В. В. Топчій, Л. Д. Удалова, А. О. Шеваріхін та багато інших науковців.

Проблеми організації і тактики діяльності оперативних підрозділів щодо протидії злочинам, пов'язаним із торгівлею людьми, на дисертаційному рівні досліджували В. О. Глушков, О. М. Ємець, О. В. Кушнір, Я. Г. Лизогуб, Ю. С. Нагачевська, А. А. Небитов, Є. Д. Скулиш та ін.

Однак, незважаючи на поживлення інтересу юридичної науки до вивчення проблем протидії торгівлі людьми, нагальність їх розв'язання зумовлює появу нових питань, що потребують подальшого вивчення в умовах реалізації Кримінального процесуального кодексу України та Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», реорганізації суб'єктів протидії цим злочинам.

* Статистичну інформацію наведено згідно з даними Департаменту інформаційно-аналітичного забезпечення МВС України, 2015 р.

Метою підготовки статті є розкриття проблемних питань, пов'язаних із запобіганням торгівлі людьми, у діяльності оперативних підрозділів Національної поліції України, а також надання пропозицій щодо її вдосконалення.

Діяльність щодо профілактики злочинності, зокрема торгівлі людьми, передбачає як загальнодержавні заходи економічного, ідеологічного, правового й виховного характеру, так і спеціальні заходи, які здійснюють ОВС України.

Ефективність боротьби зі злочинністю значною мірою залежить від досконалого знання її детермінант. Для того, щоб розробити та реалізувати ефективні заходи щодо протидії правоохоронними органами, зокрема підрозділами БЗПТЛ НП України, явищу торгівлі жінками, слід володіти комплексною інформацією про нього. Серед його причин можна виділити внутрішні та зовнішні.

Чільне місце з-поміж зовнішніх чинників посідає скрутне економічне становище, неможливість отримати гідну роботу, що зумовлює бідність і безвихідь посилення загальної криміналізації суспільства. Бажання їхати за кордон у пошуках щастя стимулює також насильство стосовно жінок, зокрема домашнє.

До правових чинників належить відсутність, з одного боку, дієвої системи захисту потерпілих, недостатня захищеність українських громадян від дій торговців «живим товаром» як в Україні, так і за її межами, а з іншого – покарання злочинців. Особливо відчутною є проблема соціального захисту наших громадян, котрі мешкають за кордоном. Важливими, хоча й недостатньо дослідженими, є психологічні чинники: кризовий стан, у якому перебувають нині громадяни, призводить до зменшення відчуття самозахисту, погіршення психологічного самопочуття людей.

Зовнішніми причинами торгівлі людьми можна вважати як «позитивні» чинники (відкриття кордонів, стійка тенденція до глобалізації, спрощення можливості для українських громадян подорожувати світом як у пошуках розваг, так і праці, поширення практики спрощення візового режиму), так і «негативні» (інтернаціоналізація тіньової економіки, збільшення розриву між багатими й бідними державами, формування

міжнародних кримінальних об'єднань, корумпованість працівників державних органів, низький моральний рівень суспільства, матеріальна незабезпеченість молодих людей з огляду на обмежені можливості працевлаштування) [1, с. 37].

Торгівлю людьми спричиняють також наявні в засобах масової інформації оголошення про можливість надання високооплачуваних робочих місць за кордоном без належної кваліфікації.

На нашу думку, стратегію протидії торгівлі людьми слід проводити за трьома напрямками: а) підвищення рівня поінформування громадськості, жінок групи ризику; б) удосконалення законодавства та правоохоронних дій; в) допомога потерпілим і потенційним жертвам [2, с. 63].

Профілактична діяльність працівника підрозділу БЗПТЛ НП України стосується також імовірних і незакінчених фактів торгівлі людьми. Вона може здійснюватися за трьома основними напрямками: а) діяльність, спрямована на недопущення вчинення каузальних фактів торгівлі людьми, тобто таких, імовірність учинення яких зумовлена та перебуває в причинному зв'язку зі злочином, котрий розслідується, з процесом слідства (такі злочини вчиняються з метою протидії розслідуванню); б) профілактична діяльність, спрямована на недопущення злочину щодо вчинення торгівлі людьми іншими особами, аналогічного тому, який розслідується (передбачає усунення причин та умов, що сприяли вчиненню злочину); в) профілактика «ймовірних» фактів торгівлі людьми, таких, які можуть бути вчинені за наявності певних умов (невстановлені члени злочинного угруповання можуть знову розпочати злочинну діяльність) [3, с. 59].

Поряд із такими завданнями профілактики особливого значення набуває поняття оперативно-розшукової профілактики, складовою якої є профілактика торгівлі людьми підрозділами БЗПТЛ НП України.

У зазначених підрозділах необхідно сконцентрувати всю інформацію, що надходить із різних джерел (як гласних, так і негласних), для подальшого її використання. До того ж,

вивченню підлягають матеріали кримінальних справ та проваджень, результатів проведення рейдів тощо.

На основі аналізу вихідної інформації планують заходи щодо виявлення конкретних обставин, уточнення та перевірки отриманих даних, а також усунення виявлених причин і умов, що зумовлюють такі протиправні дії.

Одним із заходів організаційно-управлінського забезпечення оперативно-розшукової профілактики в межах функціонування підрозділів БЗПТЛ НП України є планування. Воно полягає в найбільш раціональній організації процесу здійснення гласних і негласних заходів, що забезпечують вирішення оперативно-профілактичних завдань. Планування є складовою організації діяльності підрозділів БЗПТЛ НП України та правоохоронних органів зарубіжних країн. Водночас спільними цілями слугують:

а) визначення пріоритетних напрямів і завдань щодо запобігання торгівлі людьми на певний період;

б) оцінка результатів раніше запланованих та проведених заходів щодо недопущення торгівлі людьми;

в) попереднє безпосереднє визначення організаційних, профілактичних заходів, зафіксованих у планах роботи, узгодження їх із заходами, запланованими іншими правоохоронними органами;

г) обговорення з останніми питань, для вирішення яких необхідні спільні чи узгоджені дії;

д) визначення форм і способів взаємного інформування про перебіг виконання запланованих заходів стосовно попередження торгівлі людьми;

е) коригування планів роботи у зв'язку з новими завданнями та змінами ситуації, чинного законодавства тощо [4, с. 31–32].

Оперативно-розшукову профілактику зазначених злочинів слід поділити на загальну та індивідуальну.

Загальна профілактика передбачає вивчення працівниками підрозділів БЗПТЛ НП України специфічних криміногенних чинників, що зумовлюють попит і пропозицію на «жертв торгівлі», а також створення умов та здійснення комплексу попереджувальних заходів, спрямованих на зменшення

негативних наслідків або повне подолання цього суспільно небезпечного явища. Виявлення таких факторів досягається завдяки здійсненню кримінологічного аналізу правопорушень у сфері торгівлі людьми, учинених на конкретній території протягом певного періоду.

Індивідуальна профілактика полягає у виявленні осіб, від яких, з огляду на вірогідно встановлені факти їхньої антигромадської, протиправної поведінки, можна очікувати вчинення торгівлі людьми, і здійснення щодо них та їхнього оточення виховних та інших заходів впливу для запобігання злочинам.

Виявлення причин та умов, що спричиняють торгівлю людьми, може бути досягнуто оперативно-розшуковим шляхом завдяки вивченню та аналізу: стану злочинності в межах обслуговування; матеріалів кримінальних проваджень щодо осіб, які займаються торгівлею людьми; даних адміністративної практики, повідомлень службових осіб, а також заяв, листів громадян; публікацій у пресі; результатів розвідувальних опитувань затриманих, заарештованих і свідків; застосування особистого пошуку [5, с. 83–85].

Оперативно-профілактичний вплив на виявлені злочинні формування, що займаються торгівлею людьми, та їх членів передбачає заходи щодо: недопущення утворення організованих груп і злочинних організацій на початкових стадіях їх формування; розформування таких груп через схилення окремих членів злочинних формувань до співпраці; відриву від кримінального впливу окремих членів злочинних формувань; створення обстановки, що ускладнює підготовку членів злочинних формувань до вчинення конкретних злочинів або нівелює можливість завершення вже розпочатих злочинних дій; ліквідації активно діючих злочинних формувань шляхом розкриття й припинення їхньої подальшої злочинної діяльності.

Найбільш ефективним напрямом попередження торгівлі людьми є вжиття таких профілактичних заходів: а) правова пропаганда та роз'яснювальна робота серед населення; б) своєчасне усунення або нейтралізація причин торгівлі

людьми та умов, що їм сприяють; в) активізація діяльності підрозділів БЗПТЛ НП України з виявлення осіб, організованих злочинних угруповань, що займаються торгівлею людьми, та потерпілих від злочинів, усунення недоліків у боротьбі з торгівлею жінками; г) залучення до боротьби з торгівлею жінками всіх сил поліції та громадськості.

У межах цих основних напрямів оперативно-розшукове попередження торгівлі людьми забезпечується шляхом: а) використання сил, засобів і методів у профілактичних заходах, які запроваджуються підрозділами поліції з метою виявлення та усунення обставин, що зумовлюють учинення злочинів, пов'язаних із торгівлею людьми; б) їх застосування відносно осіб, зважаючи на антигромадську поведінку яких, можна очікувати вчинення злочинів, пов'язаних із торгівлею людьми; в) організації та безпосереднього проведення оперативно-розшукових та інших заходів, спрямованих на недопущення й припинення злочинів, що готуються [3, с. 47–48].

Такий підхід передбачає можливість застосування працівниками підрозділів БЗПТЛ НП України всього арсеналу сил, засобів і методів оперативно-розшукової діяльності. Ретельний аналіз відомостей щодо обставин учинення кожного злочину, пов'язаного з торгівлею людьми, суб'єкта злочину, потерпілих, дає змогу зробити обґрунтовані висновки про умови, що спричиняють ці злочини, задля впровадження конкретних заходів щодо їх усунення та нейтралізації.

Водночас працівникам зазначених підрозділів необхідно постійно проводити оперативно-розшукові та інші заходи для виявлення потерпілих, які з різних причин не заявляли в поліцію про вчинені щодо них злочини.

Першочергове значення для попередження торгівлі людьми підрозділами БЗПТЛ НП України має своєчасне виявлення осіб, від яких можна очікувати вчинення злочинів, пов'язаних із торгівлею людьми, або приготування до їх учинення та проведення профілактичної роботи з ними. Зокрема, до них належать: а) особи, які раніше були засуджені

або притягувалися до відповідальності за торгівлю людьми, та їх оточення; б) особи, які ведуть розпусний спосіб життя; в) утримувачі місць розпусти й звідники; г) працівники шлюбних агенцій і фірм, які пропонують працевлаштування за кордоном; д) особи, які неодноразово виїздили за кордон для роботи у сфері сексуального бізнесу, тощо.

Зміст профілактичної роботи визначається з огляду на особистість поставленого на облік, його характер, переконання, зв'язки й інші обставини.

Стосовно виявлених осіб, від яких можна очікувати вчинення злочинів, пов'язаних із торгівлею людьми, це може бути досягнуто шляхом регулярного контролю за їхньою поведінкою.

Як свідчить аналіз дослідження, найбільш поширеними тактичними прийомами схилення окремих осіб до відмови від своїх злочинних намірів є такі: а) формування переконання в недоцільності вчинення саме цього злочину; б) аргументація недоцільності вчинення злочину через труднощі його здійснення, ненадійності партнерів співучасників; в) наведення аргументів неминучості викриття та покарання за обраний варіант злочинних дій, критика інших запропонованих варіантів; г) роз'яснення можливостей втрати особистого благополуччя внаслідок реалізації злочинних задумів [6, с. 233–234].

Першочергове значення для розпаду організованих злочинних угруповань, стосовно яких проводять заходи в контексті оперативно-розшукової профілактики практично на всіх стадіях формування, має своєчасне виявлення та врахування працівниками підрозділів БЗПТЛ НП України конфліктних ситуацій у цих групах.

Наявність інформації про конфлікти в злочинному середовищі дасть змогу своєчасно втрутитись у ці процеси, спрямовуючи їх у напрямі, необхідному для виконання завдань оперативно-розшукової діяльності.

Конфлікти за певних умов руйнують цілісність цих формувань, зумовлюють непорозуміння між їх представниками, спричиняють виникнення антагонізму, ворожнечі, які, дедалі

загострюючись, здатні призвести до розпаду таких угруповань. Ці закономірності можуть бути використані з метою оперативно-профілактичного роз'єднання злочинних формувань, викриття їх та вчинених ними злочинів тощо. Конфлікти в таких сучасних осередках перебувають на межі таких групових психологічних утворень, як згуртованість, цілеспрямованість, групові норми, цінності, санкції, лідерство.

Головними чинниками виникнення конфліктів між лідерами й членами організованих злочинних угруповань є: нерівноправність, інформаційне обмеження учасників порівняно з лідерами, нерівномірний розподіл прибутків, отриманих у результаті злочинної діяльності.

Ефективними методами попередження торгівлі людьми є провадження інформаційних кампаній, поширення інформації за допомогою засобів масової інформації та активна безпосередня робота з населенням. Метою зазначених кампаній є підвищення рівня усвідомлення реалій міграції та праці за кордоном жінками – потенційними жертвами торгівлі людьми.

Злочинна діяльність у сфері торгівлі людьми вважається попередженою, якщо внаслідок ужитих заходів її учасники повністю добровільно відмовилися від продовження такої діяльності або були притягнуті до кримінальної відповідальності під час підготовки до вчинення злочину в цій сфері.

Підбиваючи підсумки, можна констатувати, що стратегія протидії торгівлі людьми має передбачати три напрями: а) підвищення рівня обізнаності громадськості, жінок групи ризику; б) удосконалення законодавства та правоохоронних дій; в) надання допомоги потерпілим і потенційним жертвам. Профілактична діяльність працівника підрозділу БЗПТЛ НП України щодо запобігання торгівлі людьми здійснюється в межах трьох основних аспектів: а) недопущення вчинення каузальних фактів торгівлі людьми; б) попередження вчинення торгівлі людьми іншими особами, аналогічного тому, який розслідується; в) профілактика «ймовірних» фактів торгівлі людьми, таких, які можуть бути вчинені за наявності певних умов (невстановлені всі

члени злочинного угруповання можуть розпочати нову злочинну діяльність). Водночас оперативно-розшукову профілактику таких протиправних явищ слід поділити на загальну та індивідуальну. Першочергове значення для попередження торгівлі людьми підрозділами БЗПТЛ НП України має своєчасне виявлення осіб, які потенційно можуть учинити злочини, пов'язані з торгівлею людьми, або готуються до їх учинення, а також здійснення відповідної профілактичної роботи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Виявлення та припинення торгівлі людьми : навч.-практ. посіб. / Н. М. Ахтирська [та ін.]. – Київ : Конус-Ю, 2009. – 212 с.
2. Протидія органами внутрішніх справ злочинам, пов'язаним з торгівлею людьми : метод. рек. / [Василинчук В. І., Рамазанова У. В., Стрільців О. М. та ін.]. – Київ : Кандиба Т. П., 2014. – 139 с.
3. Виявлення та запобігання торгівлі жінками з метою сексуальної експлуатації : метод. рек. / [Андрієнко М. І., Дубина В. І., Василичук В. І. та ін.]. – Київ : Кандиба Т. П., 2015. – 139 с.
4. Виявлення, попередження та розслідування злочинів торгівлі людьми, учинених із застосуванням інформаційних технологій : [навч. курс] / В. Гузій, Д. Девіс, В. Дубина. – Київ, 2015. – 158 с.
5. Оперативно-розшукова діяльність : навч. посіб. – Київ : Правова єдність, 2009. – 310 с.
6. Дубина В. І. Взаємодія оперативних підрозділів МВС України з міжнародними та громадськими організаціями щодо протидії торгівлі людьми / В. І. Дубина // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. – 2014. – № 2 (8). – С. 230–243.